

Фарміраванне функцыянальнай пісьменнасці вучняў у сацыяльна-грамадзянскай галіне пры прапедэўтычным навучанні гісторыі*

(змястоўны блок “Чалавек і свет.
Мая Радзіма — Беларусь”, 4 клас)

С. В. ПАНОЎ,

прафесар кафедры гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі
Рэспубліканскага інстытута вышэйшай школы,
кандыдат педагагічных навук, дацэнт

Анотацыя. У артыкуле на навукова-тэарэтычным узроўні прадстаўлена функцыянальная пісьменнасць малодшых школьнікаў як інтэгратыўная характарыстыка асобы XXI стагоддзя. Фарміраванне функцыянальнай пісьменнасці разглядаецца ў сацыяльна-грамадзянскай галіне, звязанай з засваеннем вучнямі IV класа змястоўнага блока “Чалавек і свет. Мая Радзіма — Беларусь”, які пазіцыяніруецца аўтарам як прапедэўтычнае навучанне гісторыі. Распрацавана тэхналагічная матрыца, дзе ўніверсальныя якасці асобы суаднесены з абагуленымі спосабамі дзейнасці, прызначанымі для іх развіцця ў працэсе фарміравання сацыякультурнай пісьменнасці. На практыка-арыентаваным узроўні ў якасці прыкладу прыведзены ўзор афармлення метадычнага апарату, арыентаванага на фарміраванне сацыякультурнай пісьменнасці пры арганізацыі вучэбна-пазнавальнай дзейнасці з візуалізаваным тэкстам.

Ключавыя словы: сацыякультурная пісьменнасць; пачатковае навучанне; універсальныя якасці асобы; абагуленыя спосабы дзейнасці.

Annotation. The article presents the functional literacy of juniors at the scientific and theoretical level as an integrative characteristic of the person of the XXI century. The formation of functional literacy is considered in the socio-civic field, associated with the mastering of pupils of 4th form content block “Man and the World. My Motherland is Belarus”, which is positioned by the author as a propaedeutic teaching of history. A technological matrix has been designed, where the universal personality qualities are correlated with the generalized modes of activity intended for their development in the process of formation of sociocultural literacy. At the practice-oriented level, an example is the design of the methodical apparatus oriented on the formation of sociocultural literacy in the organization of educational and cognitive activities with visualized text.

Keywords: sociocultural literacy; primary training; universal qualities; generalized modes of activity.

* Артыкул падрыхтаваны на аснове матэрыялаў даследавання, праведзенага па заданні “Распрацаваць навукова-метадычнае забеспячэнне фарміравання функцыянальнай пісьменнасці вучняў на I ступені агульнай сярэдняй адукацыі” ГНТП “Функцыянальная пісьменнасць” (2021–2025 гг.).

Уводзіны

Сучасным стратэгічным напрамкам развіцця малодшых школьнікаў і іх сацыялізацыі з'яўляецца фарміраванне функцыянальнай пісьменнасці ў сацыяльна-грамадзянскай галіне ці сацыякультурнай пісьменнасці, што можа быць выражана як падрыхтоўка “асобы, якая ўмее жыць сярод людзей”. З пункту гледжання развіцця ўніверсальных якасцей асобы XXI стагоддзя абазначаная праблематыка мае інавацыйны характар. У навуковай літаратуры сацыякультурная пісьменнасць разумеецца як інтэгрatыўная характарыстыка асобы ва ўзаемасувязі яе *інтэлектуальна-пазнавальнага, інфармацыйна-чытацкага, сацыяльна-камунікатыўнага, сацыяльна-асобаснага* кампанентаў (з улікам узроставых асаблівасцей) і пазнавальных здольнасцей дзяцей [1, с. 16–17; 2, с. 39–40]. Мэтапалаганнем пры фарміраванні сацыякультурнай пісьменнасці з'яўляецца паспяховае інтэграцыя вучняў пачатковых класаў у існуючае сацыякультурнае і інфармацыйна-адукацыйнае асяроддзе, забеспячэнне функцыянавання асобы ў сістэме канкрэтных гістарычна склаўшыхся каштоўнасцей адносін. У сувязі з гэтым аўтар артыкула мае на мэце перавесці навукова-тэарэтычны аспект сацыякультурнай пісьменнасці малодшых школьнікаў у тэхналагічна-аперацыйна-арыентаваны на яе развіццё прадметнымі і метапрадметнымі сродкамі.

Асноўная частка

Пры фарміраванні сацыякультурнай пісьменнасці ўлічваюцца наступныя ключавыя кампетэнцыі (універсальныя якасці асобы) чалавека XXI стагоддзя (так званая сістэма “4К”):

- *крытычнае мысленне* (здольнасць фарміраваць уласнае меркаванне, ажыццяўляць інтэлектуальныя працэдуры (аналіз і сінтэз) у працэсе параўнання аб'ектаў вывучэння і адрознення меркавання ад факта);
- *крэатыўнае мысленне* (праяўленне творчасці асобы, у т. л. звязанае з мадэліраваннем верагодных думак, адносін ці паводзін і з уяўленнем, якое фарміруецца самастойна і не на аснове прыведзеных прыкладаў);
- *камунікабельнасць* (здольнасць падтрымліваць зносіны з людзьмі, якія акружаюць, і ўспрымаць іх як іншых, але не чужых, уменне знаходзіць агульнае ва ўзаемаадносінах з іншымі);
- *кааперацыя* (гатоўнасць да супрацоўніцтва і абмену як інфармацыяй, так і сэнсамі, уменне арганізаваць людзей для выканання імі пэўнай задачы).

Пры фарміраванні сацыякультурнай пісьменнасці малодшых школьнікаў як прадстаўнікоў пакалення інфармацыйнага грамадства ўвага звяртаецца на наступныя ўніверсальныя якасці асобы:

- *візуальнае мысленне* (здольнасць прадстаўляць і засвойваць вучэбную і сацыяльна значную інфармацыю па алгарытме “вобраз–слова–дзеянне”);
- *сацыяльны інтэлект* (здольнасць успрымаць мноства сэнсаў у аб'ектах засваення і на гэтай аснове прымаць рашэнне, уменне разумець другога чалавека ў яго імкненнях і матывацыі паводзін);
- *эмацыянальны інтэлект* (уменне распазнаваць свае эмоцыі і эмоцыі іншых людзей і кіраваць імі для дасягнення мэты);
- *устойлівасць асобы* (стабільнасць у яе асабістым самаразвіцці, вучэбная ці сацыяльна самастойнасць, гатоўнасць браць на сябе адказнасць у прыняцці рашэння і яго ажыццяўленні, прыстасаванне мадэлі паводзін і дзеянняў да змен у сацыякультурным асяроддзі).

Пералічаныя ўніверсальныя якасці асобы як кампетэнтнасныя характарыстыкі складаюць яе функцыянальную пісьменнасць, якая разумеецца як гатоўнасць да выкарыстання сфарміраваных ведаў і ўменняў у розных жыццёвых сітуацыях [3, с. 16–17]. Прадстаўленыя вышэй “4К” маюць прыкладны абзорны характар і не ўспрымаюцца як цалкам дасягальныя ў прапедэўтычным навучанні малодшых школьнікаў у сувязі з іх узроставымі пазнавальнымі магчымасцямі, маюць рэкамендацыйны і вектарны характар для свайго стратэгічнага развіцця.

Варта ўлічваць, што фарміраванне сацыякультурнай пісьменнасці пры рэалізацыі свайго прапедэўтычнага мэтапалагання прадугледжвае выкарыстанне як прадметнага патэнцыялу змястоўнага блока “Чалавек і свет. Мая Радзіма — Беларусь”, так і метапрадметныя вынікі навучання. Яны звязаны з асэнсаваннем малодшымі школьнікамі сваёй ідэнтычнасці з беларускім народам, Радзімай, дзяржавай з улікам наследавання канкрэтных дасягненняў у культурна-гістарычнай спадчыне Беларусі, у т. л. на мясцовым краязнаўчым узроўні, што досыць актуальна ў Год гістарычнай памяці. Таксама актуалізуецца кантэкстуальныя вынікі навучання, арыентаваныя на рэгуляцыю (мадэліраванне) вучнямі сваіх паводзін у сацыяльна абумоўленай сітуацыі міжасобаснага ўзаемадзеяння.

Сацыякультурная пісьменнасць праяўляецца ў канкрэтных дзеяннях і паводзінах малодшых школьнікаў, якія яны маглі бы прадэманстраваць у розных сітуацыях рэальнага жыцця [4]. Гэта значыць, што пры стварэнні метадычнага інструментарыя для фарміравання сацыякультурнай пісьменнасці варта выкарыстаць прыёмы мадэліравання верагодных сацыяльных паводзін у канкрэтных жыццёвых абставінах.

У якасці прыкладу распрацоўкі метадычнага інструментарыя для фарміравання сацыякультурнай пісьменнасці прапануецца тэхналагічная матрыца. У ёй універсальныя якасці асобы су-

аднесены з абагуленымі спосабамі дзейнасці, якія рэкамендуюцца для іх развіцця. Пры гэтым у дужках пазначаны фармулёўкі тых, што рэалізаваны як магчымыя заданні ў прыведзеным далей вучэбна-пазнавальным тэксце “Князеўна з трыма імёнамі”.

Для развіцця крытычнага мыслення рэкамендуецца выкарыстанне наступных абагуленых спосабаў дзейнасці:

- тлумачыць прычынна-выніковыя сувязі паміж блізкімі адна да адной гістарычнымі падзеямі (заданне 1А);
- устанаўліваць часовыя (паслядоўна-храналагічныя) сувязі ў сюжэтнай лініі гістарычнай падзеі і паміж гістарычнымі перыядамі;
- параўноўваць блізкія адна да адной гістарычныя падзеі па прапанаваных прыметах і рабіць на гэтай падставе высновы, абумоўленыя характарам параўнання;
- фармуляваць пытанні да зместу вучэбнай і сацыяльна значнай інфармацыі, у т. л. прадстаўленай у тэксце;
- даказваць з дапамогай фактаў сваё меркаванне;
- адрозніваць гістарычны факт і яго інтэрпрэтацыю ці меркаванне аб ім;
- выяўляць супярэчнасці ў змесце вучэбнай і сацыяльна значнай інфармацыі і здзяйсняць пошук іх верагодных прычын (знаходзіць іх у тэксце ці на малюнку);
- рабіць мэтанакіраваны запыт (фармуляваць пытанне) да крыніцы інфармацыі з мэтай ліквідацыі ўласнага няведання пры ўстанаўленні межаў паміж тым, што ўжо вядома і яшчэ невядома;
- вызначаць галоўнае ў змесце вучэбнага матэрыялу пры ажыццяўленні сэнсавага чытання;
- складаць план зместу вучэбнага матэрыялу, які прадстаўлены сюжэтнай лініяй, і пераказваць яго сваімі словамі (будаваць апавед у лагічнай паслядоўнасці) (заданне 2А);
- вызначаць дакладнасць ці недакладнасць зместу вучэбнай інфармацыі пры выкарыстанні легендарнага матэрыялу;
- канкрэтызаваць (дэталізаваць) інфармацыю і звяртаць увагу на дробязі.

Для развіцця крэатыўнага мыслення раім ужываць наступныя абагуленыя спосабы дзейнасці:

- ствараць асацыяцыі і ўласныя метафары адносна вучэбнай і асобасна значымай інфармацыі;
- прагназаваць верагоднае развіццё (фармуляваць гіпотэзу, прапаноўваць план, мадэль) гістарычных падзей, загадзя невядомых вучням (заданні 1Д, 3Д, 4Г);

- канструяваць уласныя выказванні, сінанімічныя па сэнсе выказванню гістарычнай асобы ці адносна назвы апавядання або паняцця (заданне 2В);
- уяўляць (рэканструяваць) аб’ект вывучэння, які адсутнічае ў апісанні.

Для развіцця візуальнага мыслення магчыма выкарыстоўваць наступныя абагуленыя спосабы дзейнасці:

- ствараць збіральны вобраз гістарычнай падзеі (дзейнасці і паводзін асобы) з улікам сюжэтнай лініі на аснове некалькіх візуальных крыніц (заданні 1Е, 3Е, 4Д);
- суадносіць разнажанравыя (графічныя, мастацкія, тэкставыя) наглядныя крыніцы вучэбнай і сацыяльнай інфармацыі па адной і той жа гістарычнай падзеі (асобе) (заданне 2Г);
- прадстаўляць вучэбную і сацыяльную інфармацыю ў наглядна-вобразным ці вербальна-лагічным выглядзе з яе перакадзіраваннем з візуальнай у тэкставую форму і наадварот;
- пераўтвараць тэкставыя паняцціна-тэрміналагічны апарат у наглядна-вобразны (маляваны) від;
- тлумачыць паходжанне гарадскіх гербаў і іншых вобразных сімвалаў роднага краю.

Для развіцця сацыяльнага інтэлекту рэкамендуецца выкарыстоўваць наступныя абагуленыя спосабы дзейнасці:

- фармуляваць пытанні да гістарычных асоб і прагназаваць іх верагодныя адказы;
- разумець абумоўленасць прыняцця рашэння гістарычнай асобай у сітуацыі выбару, які ажыццяўляецца згодна з агульнапрынятай сістэмай каштоўнасцей і ў адпаведнасці з нормамі маральных паводзін ці верай (заданні 1Б, 4В);
- фармуляваць гіпотэзу паводзін гістарычнай асобы ў канкрэтнай сітуацыі, якія загадзя невядомы вучню;
- тлумачыць матывацыю ў дзеяннях гістарычнай асобы ці ў творчасці дзеяча культуры на аснове сюжэтнага апісання яго паводзін (учынкаў) ці азнаямлення з мастацкім творам (заданне 1Б);
- тлумачыць выказванні гістарычных асоб у кантэксце канкрэтнай сітуацыі (заданні 2Б, 2В);
- разумець адрозненне і падабенства людзей розных нацыянальнасцей і рэлігійнай прыналежнасці на аснове талерантнасці беларускага народа як яго каштоўнасці і цяжкіх адносін да такіх людзей;
- выяўляць прычыны супярэчнасці (канфлікту) ва ўзаемаадносінах паміж рознымі гістарычнымі асобамі і мадэліраваць магчымасці яго прадукінення (пераадолення) (заданне 3В);
- прагназаваць наступствы сваіх учынкаў (дзеянняў, рашэнняў) пры іх мадэліраванні

ў канкрэтнай гістарычнай сітуацыі з уласным удзелам.

Для развіцця эмацыянальнага інтэлекту спатрэбяцца наступныя абагуленыя спосабы дзейнасці:

- тлумачыць свае эмацыянальныя адносіны да ўчынкаў (паводзін, дзейнасці) гістарычных асоб (заданні 1Г, 3Г);
- адчуваць асобасную далучанасць да вызначальнай гістарычнай падзеі;
- распознаваць эмацыянальнае становішча гістарычных асоб ці дзеячаў культуры (аўтараў мастацкіх твораў) (заданне 1В);
- суперажываць (праяўляць эмпатыю) гістарычным асобам у іх пачуццях (каханне, нянавісць, павага, пагарда, радасць, смутак, сорам, абурэнне) пры азнаямленні з іх дзейнасцю ў гістарычнай рэтраспектыве, аддаленай па часе ад сучаснасці (заданні 3Б, 3Г);
- вызначаць эмацыянальны стан гістарычнай асобы з апорай на яе фізіягноміку, ілюстрацыйнае апісанне і выкарыстанне мастацкага вобраза (заданне 3Е);
- супастаўляць выяўленыя пажаданні гістарычных асоб з уласнымі пры мадэліраванні сумеснага з імі міжасобаснага ўзаемадзеяння для дасягнення сітуацыйна абумоўленай мэты.

Для развіцця камунікабельнасці рэкамендуецца наступныя абагуленыя спосабы дзейнасці:

- выкарыстоўваць артэфекты (музейныя экспанаты, краязнаўчыя аб’екты, хатнія рэчы і інш.) як сродак камунікацыі з гістарычнымі асобамі, якія аддалены па часе (заданні 1Е, 4А);
- з павагай адносіцца да іншага меркавання (пункту гледжання);
- суадносіць розныя характарыстыкі (меркаванні) адносна адной і той жа гістарычнай асобы;
- растлумачваць іншым людзям сваё меркаванне наконт спрэчнага гістарычнага пытання;
- мадэліраваць дыялог з аддаленымі па часе гістарычнымі асобамі (заданне 3Б);
- удзельнічаць у калектыўным абмеркаванні дзейнасці (паводзін, учынку) гістарычнай асобы.

Для развіцця кааперацыі спатрэбяцца наступныя абагуленыя спосабы дзейнасці:

- узаемадзеянічаць з людзьмі незалежна ад іх нацыянальнасці і рэлігійнай прыналежнасці;
- выяўляць умовы, якія склаліся гістарычна, для супрацоўніцтва паміж гістарычнымі асобамі;
- вызначаць уклад у агульную справу (ролю ў дасягненні вынікаў) гістарычнай асобы (заданні 3А, 4Д);
- прымаць на сябе ролю гістарычнай асобы, звязаную з рэканструкцыяй яе дзеянняў у канкрэтнай сітуацыі;

- вызначаць сваё месца ў калектыўна-размеркавальнай форме дзейнасці на аснове выкарыстання ў якасці прыкладу пэўнай гістарычнай падзеі;
- выкарыстоўваць свае інтарэсы (хобі), у т. л. у галіне гісторыі, для супрацоўніцтва з іншымі.

Для развіцця ўстойлівасці асобы рэкамендуецца такія абагуленыя спосабы дзейнасці, як:

- выказваць сваё суб’ектыўнае меркаванне адносна асобасна каштоўнага для вучня зместу вучэбнага матэрыялу;
- параўноўваць розныя мадэлі паводзін гістарычных асоб у адной і той жа сітуацыі;
- характарызаваць маральныя паводзіны гістарычнай асобы на аснове прыкладу яе дзеяння (адносін) (заданне 3Ж);
- параўноўваць учынкі гістарычных асоб (равеснікаў вучняў) і верагодныя ўласныя паводзіны на аснове захавання традыцыйных каштоўнасцей і выканання норм маральных паводзін (заданне 4Е);
- выкарыстоўваць паводзіны (учынкі) гістарычных асоб, іх сямейных, сяброўскіх, працоўных адносін у якасці прыкладаў для ўласных паводзін;
- ідэнтыфікаваць (атаясаямліваць) сябе як ураджэнца Беларусі на аснове пачуцця любові да малой радзімы (месца нараджэння) і азнаямлення са славатасцямі роднага краю, а таксама гонару за дасягненні сваіх землякоў і ўвогуле ўраджэнцаў Беларусі (заданне 4Б);
- ідэнтыфікаваць (атаясаямліваць) сябе як грамадзяніна Рэспублікі Беларусь на аснове азнаямлення з гістарычнай і дзяржаўнай сімволікай, гістарычнымі святамі, дзяржаўна-палітычнымі дзеячамі, асновамі дзяржаўнага ладу.

У якасці прыкладу распрацоўкі метадычнага інструментарыя для фарміравання сацыякультурнай пісьменнасці прапануецца вучэбна-пазнавальны тэкст “Князёўна з трыма імёнамі”, які адпавядае па сваім змесце вучэбнаму дапаможніку “Чалавек і свет. Мая Радзіма — Беларусь”, 4 клас.

Больш за тысячу гадоў да нас у Полацку ўладарыў князь Рагвалод. Ягонае імя некаторыя вучоныя тлумачаць як “валадар рога”. Відаць, бацькі назвалі яго так, марачы, каб сын быў храбрым воінам і спрытным паляўнічым. У тыя часы сігналы на паляванні падавалі з рога.

Аднойчы ў Полацк нечакана заявіліся сваты з Ноўгарада. Князь Рагвалод

паклікаў дачку і перад гасцямі запытаўся, ці хоча яна пайсці за Уладзіміра. Ганарлівая Рагнеда адмовілася.

Даведаўшыся пра гэта, Уладзімір страшэнна раззлаваўся і з вялікім войскам рушыў на Полацк. Ворагі напалі раптоўна, і князь Рагвалод не паспеў сабраць сваё войска. У жорсткай бойцы нашы продкі былі разбітыя. Чужынцы спалілі Полацк, забілі Рагвалода і ягоных сыноў. Рагнеду ж гвалтам князь Уладзімір забраў з сабой.

Пасля гэтага Уладзімір з войскам рушыў на Кіеў. Вераломна забіў Яраполка і стаў вялікім князем кіеўскім. Там, у Кіеве, адсвяткаваў ён свой шлюб з Рагнедай. Людзі назвалі іх вяселле крывавым.

Па старадаўнім звычаі, жанчына, калі выходзіла замуж, мяняла сваё імя. Рагнеда назвалася Гарыславай, каб імя нагадвала аб тым, што слава Полацка згарэла. Пасялілі Гарыславу ў вёсачцы паблізу Кіева. Тут у яе нарадзіліся сыны і дочки.

Рагнеда кожны дзень думала пра захопленую ворагамі родную зямлю. Яна ўспамінала, як гарэў Полацк, як плакалі жанчыны і дзеці, якіх гналі ў палон. Адночы, калі Уладзімір заснуў, яна ўзяла меч, каб адпомсціць за сваіх братоў і бацьку. Падышла да ложка, узмахнула мячом, цэлячы ў сэрца Уладзіміра. Але князь прачнуўся і перахапіў яе руку з мячом. У лютасці ён хацеў забіць Рагнеду. На шум выбег са свайго пакоя старэйшы сын Ізяслаў. Хоць яму і было ўсяго 12 гадоў, ён абараніў маці, сказаў: “Бацька, ты тут не адзін!”

Князь адступіў, а назаўтра абвясціў: Рагнеда з Ізяславам паедзе на Бацькаўшчыну, у невялікую крэпасць, якую ён дорыць Ізяславу. Адсюль і пайшла назва горада — Заслаўе. Тады гэта быў глухі кут пасярод адвечнай пушчы, непраходных балот. Рагнеда і Ізяслаў пражылі тут год.

Уладзімір тым часам прыняў хрысціянства і распачаў хрышчэнне ва ўсіх гарадах. Пасланае ім войска прыйшло і ў Заслаўе. У Рагнеды аднялі сына, павезлі ў Полацк, а яе сілай пастрыглі ў манашкі і пад імем Анастасіі зачынілі ў вузкай келлі. Цэлых дванаццаць гадоў пакутавала былая князёўна ў няволі. Нарэшце Ізяслаў, які стаў полацкім

князем, захацеў вызваліць маці. Але раптам Рагнеда памірае ў Заслаўі, а роўна праз год у Полацку памірае і Ізяслаў. Дзевяць стагоддзяў хвалюе людзей за гадка смерці маці і сына.

Сёння ўсе, хто наведвае старадаўняе Заслаўе, прыходзяць да помніка Рагнедзе і яе сыну, каб аддаць даніну памяці полацкай князёўне.

1. Некаторыя прыклады заданняў на **фарміраванне інтэлектуальна-пазнавальнага кампанента** сацыякультурнай пісьменнасці.

- 1А. Растлумачыць прычынна-выніковую сувязь паміж замахам Рагнеды на Уладзіміра і яе высылкай разам з сынам у Заслаўе. (*Крытычнае мысленне.*)
- 1Б. Патлумачыць, чаму Ізяслаў абараніў менавіта маці, а не бацьку. (*Сацыяльны інтэлект.*)
- 1В. Вызначыць пачуцці, якія перажывала маці Ізяслава ва ўзаемаадносінах з яго бацькам. (*Эмацыянальны інтэлект.*)
- 1Г. Патлумачыць свае адносіны да ўчынка Ізяслава. (*Эмацыянальны інтэлект.*)
- 1Д. Выказаць і патлумачыць гіпотэзу аб тым, што вялікі князь кіеўскі Уладзімір адказаў на выказванне яго сына Ізяслава: “Бацька, ты тут не адзін!”. (*Крэатыўнае мысленне.*)
- 1Е. Вызначыць, якую ролю адыгрывае адлюстраваны на малюнку меч у руках Ізяслава — гэта дзіцячая цацка ці зброя. (*Візуальнае мысленне, камунікабельнасць.*)

2. Некаторыя прыклады заданняў на **фарміраванне інфармацыйна-чытацкага кампанента** сацыякультурнай пісьменнасці.

- 2А. Пабудаваць паслядоўна па этапах сюжэт апавядання ці намаляваць своеасаблівую стужку часу з паслядоўным абазначэннем на ёй гістарычных падзей як аснову для свайго разгорнутага адказу. (*Крытычнае мысленне.*)
- 2Б. Патлумачыць выказванне Ізяслава: “Бацька, ты тут не адзін!”. Які сэнс яно мела? Ці магчыма выказаць уласнымі словамі тое, што сказаў Ізяслаў свайму бацьку? (*Сацыяльны інтэлект.*)
- 2В. Даць уласную назву апавяданню са сваім тлумачэннем. Ці выказаць уласнымі словамі тое, што сказаў Ізяслаў свайму бацьку? (*Крэатыўнае мысленне, сацыяльны інтэлект.*)
- 2Г. Патлумачыць, чаму менавіта так адлюстраваны Ізяслаў і яго маці на помніку, што ўзв-

дзены ў старадаўнім Заслаі. (*Візуальнае мысленне.*)

3. Некаторыя прыклады заданняў на **фарміраванне сацыяльна-камунікатыўнага кампанента** сацыякультурнай пісьменнасці.

3А. Вызначыць, якая з асоб унесла найбольшы ўклад у замацаванне самастойнасці Полацкага княства. (*Кааперацыя.*)

3Б. Якія пытанні можна задаць аўтару помніка Рагнедзе і Ізяславу ў Заслаі? (*Эмацыянальны інтэлект, камунікабельнасць.*)

3В. Вызначыць, якія супярэчнасці сталі прычынай гістарычных падзей, што адбыліся з Рагнедай і Ізяславам. (*Сацыяльны інтэлект.*)

3Г. Патлумачыць, якой з асоб ты больш спачуваеш. (*Эмацыянальны інтэлект.*)

3Д. Калі б маленькі Ізяслаў падтрымаў свайго бацьку, як бы склаўся яго лёс? (*Крэатыўнае мысленне.*)

3Е. Вызначыць, якія пачуцці адлюстроўвае твар Ізяслава на малюнку і на помніку. (*Візуальнае мысленне, эмацыянальны інтэлект.*)

3Ж. Раствлумачыць, паводзіны каго з гістарычных асоб табе падаюцца дастойнымі, а каго не падабаюцца. (*Устойлівасць асобы.*)

4. Некаторыя прыклады заданняў на **фарміраванне сацыяльна-асобаснага кампанента** сацыякультурнай пісьменнасці.

4А. Вызначыць, чаму келля для манашкі Анастасіі стала своеасаблівай турмой. (*Камунікабельнасць.*)

4Б. Вызначыць, ці сведчыла вяртанне Рагнеды на Бацькаўшчыну сведчаннем яе любові да сваёй Радзімы. (*Устойлівасць асобы.*)

4В. Вызначыць, адмова Рагнеды ад шлюбу з Уладзімірам была яе ўласным выбарам ці яна адмовіла пад уплывам свайго бацькі або па яго патрабаванні. (*Сацыяльны інтэлект.*)

4Г. Спрагназаваць, як маглі рагортацца гістарычныя падзеі, калі б Рагнеда пагадзілася на шлюб з Уладзімірам. (*Крэатыўнае мысленне.*)

4Д. Вызначыць на падставе выявы помніка полацкаму князю Ізяславу, як ставяцца да яго сучасныя жыхары гэтага горада. (*Візуальнае мысленне, кааперацыя.*)

4Е. Раствлумачыць, ці можна лічыць, што Ізяслаў быў добрым сынам для сваёй маці Рагнеды. (*Устойлівасць асобы.*)

Заклучэнне

Такім чынам, прыведзены вышэй тэхналагічна-аперацыйнальны прыклад дыдактычнага канструявання спосабаў дзейнасці, накіраваных на фарміраванне навукова-тэарэтычнага канцэпту функцыянальнай пісьменнасці ў сацыяльна-грамадзянскай галіне, звязанай з засваеннем вучнямі IV класа змястоўнага блока “Чалавек і свет. Мая Радзіма — Беларусь”, абумоўлівае стварэнне сітуацыйнай задачы. Вызначальнай характарыстыкай такой задачы з’яўляецца выкарыстанне адукацыйнай падзеі камемаратыўнай накіраванасці, гэта значыць звязанай з трансляцыяй гістарычнай памяці аб мінулым [5, с. 50]. Сітуацыйная задача прадугледжвае, напрыклад, асвятленне паводзін (учынкаў) чалавека ў гістарычных абставінах, прадстаўленне каштоўнасцей сям’і і сяброўства як рэгулятараў сацыяльных адносін, выкарыстанне помнікаў гісторыі і культуры, а таксама мастацкіх твораў на гістарычную тэматыку. Прадстаўленая сітуацыйная задача змяшчае ў сабе сюжэтную лінію (завязку, кульмінацыю, развязку), апісанне жыццёвых лёсаў, спалучае сапраўдную гісторыю і легендарны матэрыял, суправаджаецца наглядна-вобразнымі (візуалізаванымі) і вербальна-лагічнымі (тэкставымі) сродкамі з магчымасцю іх перакадзіравання. Сукупнасць спосабаў дзейнасці, прадстаўленых комплексам пытанняў і заданняў да сітуацыйнай задачы, садзейнічае фарміраванню ўніверсальных якасцей асобы малодшых школьнікаў, якія складаюць іх сацыякультурную пісьменнасць.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Виноградова, Н. Ф. Функциональная грамотность младшего школьника : книга для учителя / Н. Ф. Виноградова [и др.] ; под ред. Н. Ф. Виноградовой. — М. : Вентана-Граф, 2018. — 288 с.
2. Гулецкая, Е. А. Функциональная грамотность младшего школьника : интегративные компоненты / Е. А. Гулецкая, Т. А. Ковальчук // Веснік адукацыі. — 2021. — № 10. — С. 36—46.
3. Русецкий, В. Ф. Формирование функциональной грамотности как научная и образовательная проблема / В. Ф. Русецкий, О. В. Зеленко // Веснік адукацыі. — 2021. — С. 15—22.
4. Басюк, В. С. Инновационный проект Министерства просвещения “Мониторинг формирования функциональной грамотности”: основные направления и первые результаты / В. С. Басюк, Г. С. Ковалева // Отечественная и зарубежная педагогика. 2019. — Т. 1. — № 4 (61). — С. 13—33.
5. Вяземский, Е. Е. Календарь образовательных событий и воспитание культуры памяти российских школьников как актуальная задача педагогов / Е. Е. Вяземский, О. Ю. Стрелова // Преподавание истории в школе. — 2020. — № 8. — С. 45—53.

Статья поступила в редакцию 17.01.2022

Проектная задача как средство формирования у младших школьников цифровых и метапредметных компетенций

Ю. В. ТАЛАЙ,

аспирант кафедры педагогики и психологии
начального образования БГПУ имени Максима Танка;

Т. В. ФРОЛОВА,

аспирант кафедры педагогики и психологии
начального образования БГПУ имени Максима Танка

Аннотация. На основании анализа сущности метапредметных и цифровых компетенций рассматривается их взаимосвязь, определяющая возможность организации работы по формированию данных компетенций у младших школьников в рамках предметного обучения. В статье приводится пример использования проектной задачи, процесс решения которой подразумевает под собой овладение учащимися цифровыми компетенциями в сочетании с метапредметными.

Ключевые слова: метапредметные компетенции, цифровые компетенции, проектная задача, младшие школьники, начальное образование.

Annotation. Based on the analysis of the essence of metasubject and digital competences, their interconnection is considered, which determines the possibility of organizing work on the formation of these competencies in primary school students within the framework of subject learning. The article provides an example of the use of a project task that implies the mastery of digital competencies by students in combination with metasubject ones.

Keywords: metasubject competences, digital competences, project task, primary school students, primary education.

Введение

На современном этапе развития информационного общества процессы цифровой трансформации образования влекут за собой изменения в подходах к пониманию перечня компетенций младших школьников. Так, в современной теории и практике начального образования актуальными являются вопросы формирования у учащихся метапредметных (МПК) и цифровых компетенций (ЦК).

Необходимость целенаправленного формирования ЦК обуславливается противоречием между степенью погружения детей в информационную среду, их активностью в качестве пользователей цифровых устройств и Интернета, с одной стороны, и бессистемностью, неосознанностью их

действий в ходе использования цифровых технологий, с другой. Стихийное освоение цифровых технологий приводит к негативным последствиям, которые заключаются в неспособности противостоять рискам и угрозам цифровой среды и неумении использовать их в образовательных целях. Вместе с тем посредством формирования ЦК младших школьников педагог может способствовать достижению заявленного в образовательном стандарте начального образования результата — «учащийся, умеющий пользоваться различными источниками информации при организации самостоятельной учебной деятельности» [1, с. 9] и обеспечить преемственность со II ступенью общего среднего образования, где ученики

сталкиваюцца з неабходнасцю рашаць учебныя задачы, падразумеваючы пад сабой пошук дапаможнай інфармацыі ў сетцы, яе крытычнае асэнсаванне і фармуляванне вынікаў працы ў адпаведнасці з вызначанымі патрабаваннямі пры дапамозе праграмных сродкаў ІКТ.

Выяўленыя супярэччывыя ў педагогічнай практыцы, а таксама вывучэнне літаратуры па ізабраным праблеме прывялі аўтараў даннага даследавання да ідэі разгляду метапрадметаў і дыягностычных кампетэнцый у сувязі, а таксама вывучэнню магчымасці іх фармулявання без страты якасця асваення зместу навучальных прадметаў. У сувязі з гэтым мэтаю даннай артыкула мы бачым у параўнальным аналізе зместу МПК і ЦК маладых школьнікаў, а таксама ў вызначэнні магчымасці фармулявання даных кампетэнцый у ходзе рашэння праектных задач.

Асноўная частка

У даследаванні мы прытрымліваемся падыхода, згодна з якім у якасці адукацыйнага выніку разглядаем валоданне кампетэнцыямі ў рамках канкрэтнай дзейнасці. У працэсе асваення маладымі школьнікамі ЦК узнікае важнае новаадукаванне асобы — дыягностычная кампетэнцыя, якія ўплывае на здольнасць ажыццяўляць данную дзейнасць эфектыўна. Мы вызначаем дыягностычную кампетэнцыю як інтэгратывнае якасць асобы, якое характарызуецца наяўнасцю ў навучэнцаў не толькі ведаў, умянь і вопыта, неабходных для жыццядзейнасці ў інфармацыйным грамадстве, але і матывацыі да выкарыстання дыягностычных тэхналогій у адукацыйных мэтах [2; 3].

Зместу ЦК маладшага школьніка вызначыцца іх кампанентным складам [2] (табліца 1), а таксама наборам фармуляваных ЦК, выяўленых у выніку аналізу і абагульнення міжнароднага вопыта іх прадстаўлення (табліца 2) [4; 5; 6; 7; 8].

Табліца 1. Кампанентны склад ЦК маладшага школьніка

Кампанент	Зместу
когнітыўны	<ul style="list-style-type: none"> знання аб спецыфіцы працы з дыягностычнай інфармацыяй і медыя; многаобразнасць тэхнічных і праграмных сродкаў, іх прызначэнні; правілаў бяспечнага выкарыстання дыягностычных тэхналогій (для здароўя, захаванасці персанальных даных і саміх уладароў, асяродка); правілаў сеткавага этыкета (нормы ўзаемадзейнасці з іншымі карыстачамі, аўтарскае права на дыягностычны кантэнт) і г. д.

дзейнасць	<ul style="list-style-type: none"> умянь і навыкаў (умянь працаваць з інфармацыяй і медыя ў дыягностычнай асяродку; умянь выкарыставаць дыягностычныя тэхналогіі ў навучальна-адукацыйнай дзейнасці; навыкаў бяспечнага знаходжання ў дыягностычным асяродку з выкананнем этычных нормаў); опыт дзейнасці (опыт ўзаемадзейнасці з рознымі відамі дыягностычных уладароў; выхад у Інтэрнэт; прымяненне дыягностычных тэхналогій для навучання, асяродка, творчасці і г. д.)
адукацыйна-мотывацыйны	<ul style="list-style-type: none"> устаноўкі адносна каштоўнасці дыягностычных тэхналогій для жыцця і навучання, важнасці асяродка адпаведнымі кампетэнцыямі для зручнага знаходжання ў сучасным інфармацыйным грамадстве; імкненне да выкарыстання дыягностычных тэхналогій у адукацыйных мэтах, павышэнню свайго узроўня валодання дыягностычнымі тэхналогіямі і г. д. [2]

Табліца 2. Набор ЦК выпускніка І ступені агульнасярняга адукавання

Асяродку ЦК	Зместу
інфармацыйныя кампетэнцыі	валоданне навыкамі працы з інфармацыяй і медыя ў дыягностычнай асяродку (пошук, абранне, захаванне, перадача, пераадукаванне і г. д.); крытычнае адносіны да інфармацыі ў медыяасяродку; выкананне правілаў інтэлектуальнай адпаведнасці; гатовнасць да выкарыстання дыягностычных тэхналогій для працы з інфармацыяй у мэтах навучання і г. д.
асяродкавыя кампетэнцыі	здольнасць супрацоўнічаць з суб'ектамі адукацыйнага працэса (аднакурснікамі, настаўнікамі, бацькамі) ў рамках дыягностычнай асяродка (удалена, лакальна); валоданне навыкамі працы з рознымі дыягностычнымі сродкамі для асяродка; выкананне правілаў бяспечнага і этычнага ўзаемадзейнасці з іншымі карыстачамі Інтэрнэту (канфідэнцыяльнасць, абарона даных, дыягностычная ідэнтычнасць); гатовнасць да рашэння навучальных задач на аснове сеткавага ўзаемадзейнасці з іншымі навучэнцамі; адпаведнае адносіны да асяродка ў дыягностычным асяродку і асэнсаванне іх вынікаў («дыягностычны след») і г. д.

пользовательские компетенции	способность применять различные технические устройства и их программное обеспечение в своей учебно-познавательной деятельности; владение навыками отбора цифровых инструментов в соответствии с учебными задачами; следование правилам использования цифровых устройств с заботой о здоровье и окружающей среде; осознание образовательного потенциала цифровых технологий
технологические инновации и цифровое творчество	владение навыками создания собственного цифрового продукта; осведомленность об интернет-трендах и технологических новинках; стремление интегрировать их в свою учебно-познавательную деятельность и повседневную жизнь, готовность к саморазвитию в данном направлении; осознание важности технологических инноваций для саморазвития и развития общества

Исходя из анализа содержания ЦК, очевидны причины их добавления в перечень ключевых компетенций для «обучения в течение всей жизни» [9], т. к. овладение ЦК позволит эффективно решать задачи не только в контексте учебно-познавательной деятельности, но и в повседневной жизни в целом. Данное обстоятельство свидетельствует об избыточности мероприятий по введению отдельного специализированного учебного предмета (т. к. любая ключевая компетентность обладает свойством надпредметности и междисциплинарности [10]), однако не отменяет необходимости в поиске эффективных путей формирования ЦК у младших школьников.

Решение проблемы мы видим в реализации комплекса педагогических условий повышения эффективности данного процесса, одним из которых является **формирование цифровых компетенций в сочетании с метапредметными**.

Под *метапредметными компетенциями младших школьников* понимают овладение основными универсальными учебными действиями (УУД) (регулятивными, коммуникативными, познавательными); способами деятельности, применяемыми как в рамках образовательного процесса, так и при решении проблем в реальных жизненных ситуациях, освоенными обучающимися на базе одного, нескольких или всех учебных предметов. Согласно образовательному стандарту (п. 7.4.), «метапредметные результаты освоения содержания образовательной программы начального образования отражают готовность учащегося к познавательной деятельности, освоение универсальных учебных действий и межпредметных понятий» [1, с. 20]. Мы предлагаем выстраивать образовательный

процесс с использованием цифровых технологий **как инструментальной основы** формирования универсальных учебных действий у младших школьников, подразумевающих под собой в т. ч. совершенствование навыков рационального использования средств ИКТ при решении учебных задач.

Проанализируем взаимосвязь цифровых и метапредметных компетенций.

Образовательный стандарт содержит перечень метапредметных умений, которые можно распределить по группам:

- ✓ *познавательные* (обеспечивают способность к познанию окружающего мира: готовность осуществлять направленный поиск, обработку и использование информации);
- ✓ *регулятивные* (обеспечивают способность учащегося организовывать свою учебно-познавательную деятельность);
- ✓ *коммуникативные* (обеспечивают способность осуществлять продуктивное общение в совместной деятельности).

Познавательные умения:

- проявлять познавательную активность, осуществлять поиск решения учебной задачи и интерпретировать полученные результаты;
- осуществлять мыслительную деятельность (анализ, синтез, сравнение, классификация, установление причинно-следственных связей и др.);
- использовать в сотрудничестве с учителем и самостоятельно справочную литературу, ИКТ для решения учебных задач;
- применять полученные знания для объяснения явлений окружающего мира.

Регулятивные умения:

- принимать учебную задачу как цель, планировать свои действия, определять их алгоритм и следовать ему;
- осуществлять оценку своей деятельности;
- обнаруживать свои ошибки и исправлять их, корректировать работу по ходу ее выполнения;
- проявлять волевое усилие к преодолению препятствий;
- регулировать свои эмоциональные состояния.

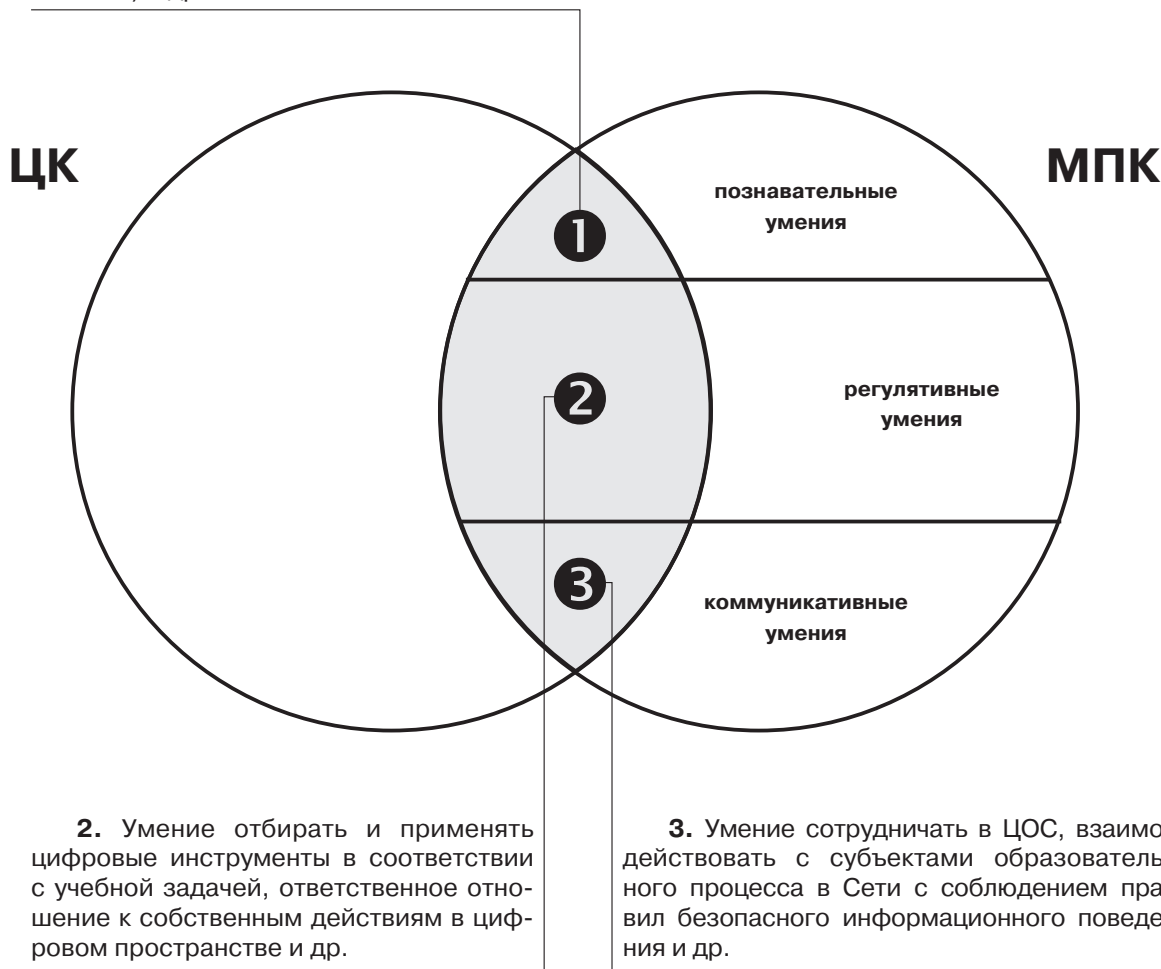
Коммуникативные умения:

- слушать, вести диалог;
- соблюдать речевой этикет;
- формировать и высказывать собственные суждения;
- участвовать в совместной деятельности.

Анализ содержания ЦК и МПК указывает на их взаимосвязь (рис. 1), а также возможность исполь-

зования цифровых технологий в качестве средства формирования умений МПК.

1. Умение использовать цифровые технологии для обучения (ЭСО, ЦОР), работа с информацией в Сети (поиск, сопоставление, анализ, оценка, преобразование) и др.

2. Умение отбирать и применять цифровые инструменты в соответствии с учебной задачей, ответственное отношение к собственным действиям в цифровом пространстве и др.

3. Умение сотрудничать в ЦОС, взаимодействовать с субъектами образовательного процесса в Сети с соблюдением правил безопасного информационного поведения и др.

Рисунок 1. Взаимосвязь ЦК и МПК младших школьников

При этом перечень метапредметных результатов, представленный в образовательном стандарте, не включает умений ЦК. Единственным косвенным упоминанием можно считать «умение в сотрудничестве с учителем и самостоятельно использовать электронные средства обучения».

Педагог вправе самостоятельно отбирать методы и средства обучения, обеспечивающие формирование ЦК и МПК, в рамках предметного обучения.

Так, с использованием различных цифровых инструментов учитель может способствовать формированию у учащихся развитию упомянутых умений: *познавательных* — LearningApps, Wizer.me, Liveworksheets, Mindomo, MyQuiz, Wordcloud.pro,

Google.it, QR-код генератор, пакет веб-сервисов Google (Google Документы, Google Таблицы, Google Презентации, Google Рисунок и др.) и различные образовательные ресурсы; *регулятивных* — электронные планеры (специализированные приложения, а также стандартные сервисы Google Keep, Google Календарь), интерактивные доски (Linoit, Miro, Jamboard), рабочие листы (Word) и т. д.; *коммуникативных* — социальные сети, блоги, мессенджеры и другие инструменты для организации сотрудничества и общения участников образовательного процесса.

(Окончание следует.)

Статья поступила в редакцию 31.01.2022